

NOTE DE LECTURĂ

Alex Mihai Stoenescu, *Țiganii din Europa și din România. Studiu imagologic*, Editura RAO, București, 2014, 446 p.

Cartea lui Alex Mihai Stoenescu este un studiu imagologic ce se apleacă mai ales asupra cauzelor și funcționării proiecțiilor negative de imagine asociate unei etnii europene cu un statut ambiguu, în general, a-național, dar mozaicată în fragmente incluse și recunoscute fie ca minorități, fie datorită concentrării din punct de vedere teritorial (temporar sau recent pentru că nu putem vorbi de o atașare de teritoriu), administrativ și politic, în diverse naționalități.

Lucrarea se constituie într-o cercetare deosebit de serioasă, documentată exemplar, ce ne poartă printre imaginile diverse ale țiganilor așa cum se „văd” aceștia, din diverse perspective, prin diverse lentile: **1.** prin prisma propriilor eforturi de imagine, ca *romi* (deși cuvântul *rom* – din limba *romani* – conform dicționarului, înseamnă *bărbat*, un echivalent pentru termenul țigani din limba *romani* care, pe românește, se numește țigănească; **2.** prin intermediul documentelor românești din perioada pre- și post-aderare la Uniunea Europeană, ca minoritate integrată în mecanismele legale și instituționale ale țării și care se bucură în aceeași măsură de drepturi și oportunități ca și restul populației; **3.** din perspectiva documentelor europene care nu discriminează această populație politic, ci numai administrativ.

Problemele asociate acestei etnii sunt adesea puse pe seama comportamentului specific. Autorul observă: „(...) în trecut s-a manifestat un anumit comportament al țiganilor diferit de cel al românilor, perceput și reprezentat ca negativ, și care astăzi s-ar fi schimbat. Altfel spus, atunci când se face afirmația «te comporti ca un țigan» ar fi vorba de felul cum se comportau țiganii în trecut, adică necivilizat, dinaintea de civilizare (viața modernă), situație discriminatorie care teoretic este reală, deoarece afirmația funcționează astăzi ca stereotip și prejudecată față de întreaga etnie. Prin urmare, semnificația unei astfel de afirmații ar fi «se știe că țiganii se comportă astfel» sau «am aflat eu că țiganii sunt astfel», ceea ce implică generalizarea biologică și etnică. Aceasta nu poate fi admisă de normele vieții curente, de științele Sociologiei și Istoriei” (p. 10).

Cel puțin în Europa, indiferent că le spunem *romi* sau nu, țiganii au fost și sunt, în termenii realității concrete, ai istoriei și ai realității simbolice totodată, *străinul* absolut: de la aparența fizică, la limbă (exclusiv orală, acum ce se mai încearcă a o literaturizare a limbii, o scriere, o fonetică, în fine o sumă de elemente care să facă limba transmisibilă și mai ales inteligibilă în modul în care înțeleg inteligibilitatea și transmisibilitatea, creatorii europeni de legi pentru protejarea

limbilor pe cale de dispariție și finanțatorii proiectelor concrete), la neașurarea de teritoriu și nestatalitate, și până la raportarea la viață, la lume, și la *neraportarea* la normele și la regulile altora, printre care trăiesc. Dacă le spunem romi nu facem decât să sporim cumva încărcătura alterității, pentru mare majoritate a populației țiganii fiind țigani. Iată niște oameni care cred că sunt născuți pentru libertate și care, atât în general, cât și în cazurile particulare se bucură cel mai puțin de libertate și libertăți.

Există o discriminare rasială și socială a țiganilor? Pentru a discuta această problemă centrală a lucrării autorul face distincții necesare între ceea ce presupune termenul „rasial” și ce presupune termenul „rasist”, ce presupune „discriminarea rasială” și ce presupune „rasismul”. Dificultățile întâmpinate în abordarea problemei țiganilor în Europa sunt generate de volumul mare și ambiguitatea legislației dedicate de UE problemei, o legislație în conflict cu realitățile, practicile, conveniențele și mentalitățile națiunilor care ar trebui să implementeze această legislație. (p. 17-18) Fenomenul imigrației țigănești este adesea însoțit de măsuri mascate de discriminare, care reușesc să speculeze în acest sens spiritul legislației europene. Alex Mihai Stoenescu remarcă perpetuarea imaginii medievale occidentale negative tipice despre țigani care distrag oamenii cu ghicitul sau giumbușlucuri de saltimbanci pentru a fura bani și mâncare. Autorul arată: „Există și un fond psihologic pe care trebuie abordată discrepanța dintre normă și mentalitate. În multe state membre ale UE din Est, inclusiv România, legislația europeană privind situația etniei țiganilor este privită ca o formă de impunere, care implică un compromis necesar pentru accesul la binefacerile organizației, acoperit de concepte precum «implementare», «integrare», «satisfacerea criteriilor». Această imagine se materializează, nu rămâne doar o simplă proiecție negativă, deoarece, în mecanismul sistemului democratic în care funcționează UE, atât reprezentanții aleși cât și instituțiile naționale sunt nevoite, în procesul vieții politice, să se conformeze voinței suverane a națiunilor lor («poporului») și principiului majorității. Altfel spus, acolo unde mentalitatea majorității în legătură cu minoritatea țigănească păstrează trăsăturile istorice ale cauzelor, un candidat politic este condiționat de acea mentalitate, de acea situație de fapt asupra căreia nu poate adopta decât două atitudini: se conformează sau o critică, încercând să facă educație europeană alegătorilor săi.” (p. 18) Dar realitățile românești indică faptul că bărbați și femei țigani sunt aleși primari sau parlamentari naționali și europeni, contrazicând ideea predominanței prejudecăților și a extremismului.

Manifestările extremiste sunt în România excepția. „Problema în sine nu este însă a elitelor țiganilor alese sau numite dintr-o națiune a UE, ci a etniei țigănești sărace din acea națiune despre care legislația UE afirmă că suportă forme de adresare sau de comportament discriminatorii în viața socială curentă și discriminări de acces la drepturile constituționale. Acesta este un subiect de controversă între legislația europeană și cercetarea istorică, pentru că efectele mentalității și raporturile majorității cu minoritatea etnică țigănească nu se modifică, în ciuda eforturilor făcute de UE, și trebuie să reamintim aici, luând din nou exemplul concret al României, că fenomenul a reapărut cu toate aspectele sale comportamentale după căderea regimului comunist, deși fusese «înghețat» timp de

patru decenii, iar sistemul politic comunist, întemeiat pe o ideologie strictă, funcționa mult mai eficient în problema combaterii discriminării rasiale, pe criterii etnice sau pe criterii economice.” (p. 22)

Legislația nu poate corecta totuși mentalitatea. Autorul arată: „«Strategia UE» la care ne referim aici (Rezoluția 92/2011) se ocupă de problematica integrării minorității țiganilor în majoritățile naționale din națiunile unde au aceștia cetățenia, precum și de integrarea țiganilor, ca minoritate etnică, în ceea ce sunt astăzi așa-numitele țări-gază și pot fi definite deocamdată teoretic prin expresia Comunitate europeană. Și facem această precizare din cauza unor situații concrete la care Strategia UE încearcă să răspundă, cum este, de exemplu, practica expulzării țiganilor de cetățenie română din Franța în România cu argumentul că expulzarea se face pe criterii juridice (ședere ilegală, staționare ilegală, ocuparea de spații publice sau private, infracțiuni), în timp ce condamnarea țiganilor în România pentru diferite infracțiuni și mediatizarea acestor cazuri sunt considerate discriminări rasiale sau sociale.” (p. 65) Mentalitatea discriminatorie proliferază în Occident, vezi, spre exemplu, obiceiul scandalos al stadioanelor din Occident de a striga jucătorilor români de fotbal: „Țiganii! Țiganii!” în timp ce afirmațiile identitare cum ar fi „Noi suntem români!” sau „Noi nu suntem țigani!” sunt considerate „naționaliste”, căci în Occident naționalismul este considerat xenofobie.

În această lucrare imaginea este o noțiune ce include reprezentarea vizuală (spre exemplu, fizionomie, port, atitudine), incluzând însă și percepția memorială, subiectiv-istorică clădită de incidente, folclor, sau socializare. În acest sens, *generalizările despre etnie se mențin în prim-planul imaginii țiganilor.*

La 22 decembrie 1989 scriitorul Corneliu Vadim Tudor relatează percepția țiganilor cum că Ceaușescu ar fi rom. Un ziarist comunist român de origine evreiască declara în aceeași seară la televiziune că Ceaușescu era de fapt tătar-țigan, nu român. „Societatea postcomunistă românească a fost proiectată de regimul instalat în seara de 22 decembrie 1989 pe ideologia fracturii politice, în care s-au definit fabulatoriu și diversionist luptători ai binelui (revoluționari, democrați, pro-europeni, pro-capitaliști etc.) și inamici ai democrației (neocomuniști, antieuropeni, anticapitaliști, securiști, «turnători» etc.), urmărindu-se un scop oportunist. Problema țiganilor din România nu poate fi înțeleasă decât în contextul social real al României, așa cum a fost el proiectat în decembrie 1989 și cum continuă și astăzi, cu mici amendamente ocazionale, ca imagine generală.” (p. 25)

Cercetarea de față demonstrează că imaginea țiganilor are o complexitate sporită: aceasta include eroismul țiganului care nu fură, deși i se prezintă oportunitatea, sau imaginea țiganului simpatic, așa cum era cea creată de Jean Constantin, un actor deosebit de popular, distribuit numai în roluri de țigan cu inimă mare, dar care recurge la furtișaguri mici (vezi filmele „Haiducii”, „Brigada diverse”, „Comisarul”), sau imaginea țiganului acceptat, privit cu înțelegere, deoarece țiganii „trebuie să trăiască și ei” și este necesară ridicarea tuturor împotriva xenofobiei și a discriminării sociale. Această imagine complexă se află în corelație cu imaginea toleranței operative a Poliției față de infracționalitatea minoră a țiganilor, sau cu cea a toleranței generate de

colaborarea tactică între lucrătorii de Poliție și infractorii mărunți, implicând tolerarea sau nesancționarea lor, cu scopul controlului și al asigurării unor surse directe și rapide de informații din mediul țiganilor, aceasta mai ales în cazurile de infracțiuni grave, care intră în sfera de interes a majorității, în situațiile în care nu este vorba pur și simplu de corupție, sau și de imaginea generalizată a autorităților române neputincioase.

Într-o perspectivă interpretativă interesantă, autorul subliniază o idee crucială: „Pentru a sintetiza și totodată pentru a înțelege evoluția «problemei țiganilor» din Europa în ultimele două decenii vom preciza că ideea formării unei Uniuni Europene nu a fost lansată în interiorul Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE), prin definirea unor principii și criterii de constituire, ci separat, ca inițiativă a unui nucleu de state occidentale la care celelalte trebuie să adere. Ca urmare a acestei realități istorice, „problema țiganilor” a fost tratată ca aparținând statelor ce vor să adere, nu ca o problemă general-europeană pe care națiunile reunite trebuie s-o cunoască și s-o rezolve în comun. Ceea ce se întâmplă în momentul de față – recunoașterea caracterului general-european al problemei țiganilor – este o încercare de rezolvare post-factum prin revenirea la principiile și criteriile care trebuiau puse la baza constituirii Uniunii Europene din OSCE, nu separat. Ea tinde să excludă discrepanțele dintre principiile legislației europene și aplicarea lor aproximativă și anevoioasă în «problema țiganilor», fie sub forma abordării laxe în Est, fie sub forma abordării restrictive în Vest.” (p. 110)

Comuniunea umană propriu-zisă, nu doar calitatea comuniunii umane, depinde de ameliorarea prejudecăților privind rasele. UNESCO își manifesta în Declarația din 1978 îngrijorarea cu privire la rasism. „*Menționând cu o neliniște profundă* că rasismul, discriminarea rasială, colonialismul și apartheidul încă mai dăinuie în lume, luând diverse forme, ceea ce se manifestă atât în păstrarea principiilor legislative și a practicii aparatului de guvernământ și administrativ, care nu sunt compatibile cu principiile respectului drepturilor omului, cât și în păstrarea structurilor politice și sociale, a atitudinilor și a pozițiilor, marcate de pecetea nedreptății și a ignorării personalității umane și care creează izolare, înjosire și exploatare sau asimilare forțată a membrilor grupurilor ce se află într-o situație mai puțin favorabilă”, dar, în contextul dezmembrării imperiilor, arată Alex Mihai Stoenescu, dat fiind că Germania pierduse coloniile încă din 1920, Marea Britanie renunțase la imperiul colonial încă din 1949 (apare *Commonwealth*-ul), Franța renunțase la imperiul colonial (apare *Communauté française*), iar Italia pierduse orice control asupra fostei și ultimei sale colonii, Somalia, în 1960, Declarația a fost considerată un simplu act moral, fără consecințe juridice. Din păcate, această Declarație care definește corect termenii esențiali pentru problema țiganilor a fost ignorată de Tratatul UE și de legislația europeană referitoare la problema țiganilor.

Cercetarea istorică a identificat pilonii principali ai imaginii negative proiectate în continuare asupra etniei țiganilor, generând cazuri de discriminare rasială și socială, primul pilon fiind comportamentul antisocial și neconform cu ceea ce s-a desemnat prin „modul de viață european”, apărut astăzi de toți cetățenii europeni și de toate națiunile europene și, al doilea pilon fiind comportamentul specific, parte a conceptului de „mod de viață tradițional” al țiganilor, acel fond

cultural adus din India și conservat în elementele sale fundamentale, dar diferite de elementele definitorii ale civilizației europene (creștină și modernă). (p. 156) Aceste diferențieri dramatice ale „modului de viață tradițional” al țiganilor de „modul de viață european” indică o mare probabilitate a perpetuării problemei țiganilor și a imaginii negative a acestei etnii în viitor.

Henrieta Anișoara Șerban